

Sağlık Turizmi Perspektifinden Türk Sağlık Sektörü Rekabet Gücü

Doç. Dr. Nurdan KUŞAT¹

Eda ESEN²

ÖZET

Tarih boyunca insanların sağlıklarını kazanmak, korumak ve geliştirmek için alternatif yöntemlere, sağlık amaçlı seyahatlere ihtiyaç duydukları bilinmektedir. Günümüzde ise sağlık içerikli turizm hareketliliği; bilgiye ulaşımın ve istenilen yerlere kolaylıkla seyahat edebilmenin verdiği rahatlıkla hız ve önem kazanmaktadır. İnsanlar, tedavi için uzun bekleme sürelerine katlanmamak, daha gelişmiş tedavi yöntemlerine ulaşmak ve bu amaçla gittikleri yerlerde tedavilerinin ardından tatillerini de geçirmek adına bu turizm türüne yönelimlerini artırmaktadır. Bu çalışmada amaç, bir turizm ülkesi olarak addedilen Türkiye'nin artan sağlık turizm gelirlerini de gözetererek, bu turizm sektöründeki rekabet gücünü belirlemeye çalışmaktır. Çalışmada Balassa (1965) tarafından geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (Revealed Comparative Advantage - RCA) hesaplama tekniği kullanılmış ve Türkiye'nin sağlık turizmi sektöründeki rekabet avantajının oldukça yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Turizmi, Rekabet Gücü, Rekabet Avantajı, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, Türkiye

Competitiveness of Turkish Health Sector from a Health Tourism Perspective

ABSTRACT

It is known throughout history that people need alternative methods and health oriented travels in order to gain, protect and improve their health. Today, health-related tourism mobility; gains speed and importance with the convenience of accessing information and easily traveling to desired places. People increase their orientation to this type of tourism in order not to endure long waiting times for treatment, to reach more advanced treatment methods, and to spend their holidays after their treatment in the places they go for this purpose. The aim of this study is to try to determine the competitiveness of Turkey in this tourism sector, taking into account the increasing health tourism revenues of Turkey, which is considered as a tourism country. In the study, the Revealed Comparative Advantage (RCA) calculation technique developed by Balassa (1965) was used and it was concluded that Turkey's competitive advantage in the health tourism sector is quite high.

Key Words: Health Tourism, Competitiveness, Competitive Advantage, Revealed Comparative Advantage, Turkey.

¹ Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, nurdankusat@isparta.edu.tr

² Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, eda.alsn@gmail.com

GİRİŞ

Sağlık turizmi, insanların kendi ülkeleri dışında başka ülkelerde, tedavi edici, koruyucu, iyileştirici ve sağlıklarını geliştirici hizmetler almak amacıyla yaptıkları seyahatleri kapsamaktadır. Küreselleşmeyle beraber gelişen seyahat özgürlüğü ve bilgi paylaşımının sınır tanımazlığı; insanların dünya üzerindeki hareketliliğini arttırırken, nerede hızlı, ucuz, etkin ve kaliteli sağlık hizmeti varsa oraya olan yönelimi de arttırmaya başlamıştır. Tüm bu gelişmeler sağlık turizminin yüzyıllar içerisinde yaşadığı değişim ve dönüşümün büyüklüğünü sorgulamamıza sebep olmaktadır. Nihayetinde yakın geçmişte yaşanan ve etkileri halen devam eden COVID-19 Pandemisi de tüm dünya vatandaşlarını gerek sağlık, gerek seyahat konusunda yeni faaliyetleri araştırmaya yönlendirmiş durumdadır.

Türkiye turizm sektöründe dünyanın en çok turist çeken sayılı ülkelerinden bir tanesidir. Ülkelere göre gelen turist sayısında dünya 6.'sı ve Avrupa 4.'sü iken; turizm gelirleri sıralamasında dünya 14.'sü ve Avrupa 6.'sıdır³ (TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020). Doğal güzellikleri tarihi ve kültürel zenginlikleri, elverişli iklimi ile turistleri kendisine çekmektedir. Bu çekim gücü, ister istemez sağlık turizmine de yansımaktadır. İnsanlar sağlık hizmetlerinden yararlanmak adına ülke tercihiinde bulunurken; tedavi sonrası hoş vakit geçirebilecekleri bir ortam olmasına da dikkat etmektedirler. Bu da Türkiye'nin sağlık turizmindeki rekabet gücünün artmasına pozitif etkide bulunmaktadır.

Çalışmamızda pandemi sürecinden en çok etkilenen turizm sektörü ve yine bu süreçte anlam ve önemi bir kat fazla artan sağlık turizmi sektörü için ekonomik bir bakış açısı yaratılmak istenmektedir. Amacımız bir turizm cenneti olan Türkiye'nin pandemi sonrası değişen ve değişmesi muhtemel turist profilinin talebini çekebilmek için neler yapılması gerektiğini ortaya koymaktan çok, ülkenin sağlık turizmi çerçevesindeki uluslararası rekabet gücünün boyutunu belirlemektir. Belirlenen bu amaç çerçevesinde de Türkiye'nin seçilen sektördeki rekabet gücü hesaplanarak elde edilen bulgular değerlendirilmekte ve sektörün mevcut rekabet avantajının ülke kalkınma sürecinde kullanılabilirliği tartışılmaktadır. Bu avantajın nasıl artırılacağı konusu ise işin uzmanları olan turizm sektör liderlerine bırakılmaktadır.

SAĞLIK TURİZMİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Sağlık, tanımlaması en kolay ve aynı zamanda en karmaşık kavramlardan biridir ki bunun sebebi içeriğinde birden çok iyi olma halini barındırması ve kişiden kişiye bu kavramın farklı tanımlamalara karşılık gelmesidir. Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımlamasına göre sağlık; *“sadece hastalık veya sakatlığın olmaması değil, tam bir fiziksel, zihinsel ve sosyal refah durumu”* olarak kabul edilir (World Health Organization, 2020). Bu açıdan sağlık, ülkeler için bir refah ve kalkınmışlık göstergesi olarak dikkat çeker. Gelişmekte olan ülkelerde bireyler için hayatı idame ettirebilmek ekonomik hayatın vazgeçilmez unsuru iken, gelişmiş ülkelerde hayatın sağlıklı bir şekilde idamesi önceliklidir.

İnsanların tarih boyunca hastalıklara çare aradığı, deva bulmaya çalıştığı bilinen bir gerçektir. Hatta sağlık ile ilgili turistik hareketliliğin Neolitik döneme kadar uzandığı ve gerçekleştirilen seyahatlerin bazı ritüelleri yerine getirmenin yanı sıra sağlık adına fayda elde etme amaçlı olduğu anlaşılmaktadır (Smith 2008). Dünya sağlık turizmine ait ilk belge ve

³ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2021 yılında yayımlanan turizm istatistiklerinde dünya ve Avrupa karşılaştırmaları yer almamaktadır.

bilgiler antik çağa kadar geriye gitmekte olup; Sümerlerin M.Ö. 4000’lerde kent yaşamına geçtikleri dönemlere uzanmakta ve bu yerleşiklik döneminin gelişimiyle birlikte bir yerden bir yere gidip yeniden aynı yere geri dönme şeklinde bir hareketliliğin yaşanmaya başladığı bilinmektedir (Kozak vd., 2013). Aslında bu gidiş gelişler günümüzün turistik faaliyetlerinin ilkel başlangıcı olarak kabul edilebilir. Arkeolojik çalışmalar Sümerlilerin bilinen en eski sağlık komplekslerini sıcak su kaynaklarının etrafına inşa ettiklerini ve topraklarında bir nevi sağlık turizmi gerçekleştirdiklerini göstermektedir (Tontuş, 2019).

Eski Yunan medeniyeti sağlık turizmi ağını kapsamlı şekilde kuran ilk medeniyet olarak kabul edilmekte ve Anadolu’da bulunan Asklepios Tapınakları dünyanın ilk sağlık merkezi olarak görülmekte ve bu bölgede pek çok sağlık tesisine rastlandığı bilinmektedir (Tontuş, 2019). Olimpos’ taki Zeus Sığınağı ve Delfi Tapınağı bu döneme ait ilk sağlık merkezleri olarak dikkat çekmektedir (Demir, 2013). Bu durum Hipokrat’ın bu bölgede yaşamını sürdürmüş olmasının, bu bölgenin sağlık açısından öne çıkmasında pay sahibi olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca günümüzde alternatif tıp olarak değerlendirilen yoga ve ayurvedik tıp hizmetlerinin 5000 yıl öncesinde Hindistan’da uygulanmakta olduğu ve bu tedavilerden yararlanmak isteyenlerin Hindistan’a gittikleri bilinmektedir (Tontuş, 2019).

Hamamları ile ünlü Roma’da ılıca olarak isimlendirilen sıcak su banyolarının sadece sağlık amaçlı kullanılmadığı, dönemin elit kesiminin (devlet adamları, zenginler, şairler, bilim ve felsefe ile uğraşanlar ...) eğlendiği, dinlendiği, fikir ve düşüncelerini paylaştığı mekânlara dönüştüğü anlaşılmaktadır (Ertuğrul, 2009:245). Avrupa’da ilk büyük tıp fakültesinin Kurtuba’da (Córdoba) kurulduğu ve Avrupa ülkeleri devlet büyüklerinin tedavi amaçlı bu bölgeye geldikleri bilinmektedir (Tonguş, 2019). Ortaçağ ise, Müslüman bilim insanlarının diğer medeniyet ve din mensuplarına da sağlık alanında hizmetler sunduğu ve İbn-i Sina gibi önemli tıp âlimlerinin yaşadığı bir çağ olarak dikkat çekmektedir (Tontuş, 2019).

1326 yılında Fransa’nın Sular kasabasında sıcak su kaynaklarının bulunması, Rus Çarı I. Petro ve yazar Victor Hugo’nun bölgeyi ziyaretlerinin akabinde; ‘Salude Per Aqua’, ‘sudan gelen sağlık’ anlamına gelen ve şu an SPA olarak adlandırdığımız tesisler tanınmaya başlamıştır (Tontuş, 2019). Bu dönemde Batı medeniyetleri termal sularla insanlara tedavi imkânı sunmaktayken, Osmanlının çok sayıdaki darüşşifa, yani günümüzün hastaneleri ile pek çok farklı medeniyete sağlık hizmeti sunduğu bilinmektedir.

1900’lü yıllara gelindiğinde Amerika ve Avrupa’nın sağlık turizminin gözdesi konumuna geldiği görülürken (Tontuş, 2019), 1960’lı yıllar Hindistan’ı sağlık turizmi adına önemli bir noktaya taşımış; Amerika ve İngiltere’deki yeni akımlar (çiçek çocuğu gibi) sayesinde yoga ve ayurvedik tedavinin yeniden keşfedilerek sağlık turizmi endüstrisinin yapılanmasında önemli bir rol oynamıştır (Zengingönül, 2012). 1990’ların sonuna doğru Asya’da başlayan ve tüm dünyayı kısa sürede etkisi altına alan ekonomik kriz sonrasında sağlık sektöründe artan maliyetler, ülkeleri düşük maliyetli sağlık hizmeti arayışlarına yönlendirerek, Tayland, Singapur ve Hindistan gibi Asya ülkelerini sağlık turizminin merkezi haline getirmiştir.

Geçmişte sağlık turizmi kapsamında tercih edilen ülkelerin daha çok gelişmiş ülkeler olduğu görülürken, günümüzde gelişmiş ülkelere gidemeyen ülkelere doğru bir sağlık turizmi akımının varlığı dikkat çekmektedir. Ayrıca günümüzde küresel ve rekabetçi yapılanma insanların seçimlerinde çok daha fazla etkili olmaktadır. Gelişmiş ülkelere yaşayan kişiler ülkelerinde alacakları sağlık hizmetlerini geliştirmekte olan ülkelere giderek çok daha ucuza alabilmekte ve bu yönelim geliştirmekte olan ülkeleri sağlık turizminden faydalanmak adına daha yenilikçi, daha rekabetçi, daha ucuz hizmet sunma yarışı içerisine hızla çekmektedir.

Sağlık Turizminin Türleri

Sağlık turizmine yönelik T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalarda bu turizm türünün; medikal turizm, termal sağlık turizmi ve ileri yaş - engelli turizmi olmak üzere 3 alt bileşenden oluştuğu ifade edilmektedir (TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022). Oysa sağlık turizmine yönelik gerçekleştirilen çalışmalar Cohen'in (2008) de belirttiği üzere genelde bu turizm türünün dört alt türde faaliyet gösterdiği konusunda fikir birliğine varıldığını ortaya koymaktadır. Bu türler medikal turizm, termal/SPA/wellness turizmi, yaşlı turizmi ve engelli turizmidir.

Medikal Turizm; sağlık turizmi çerçevesinde tıbbi tedavi ve uygulamalardan oluşan faaliyetleri kapsayan kısım olup (Şak, 2021), sağlık turizmi içerisinde modern tıp uygulamaları çerçevesinde hizmet sunulan önemli bir faaliyet kolu olarak dikkat çekmektedir.

Termal/SPA/Wellness Turizmi; termal suların yararlanmak kaydıyla elde edilmesi planlanan sağlık için gerçekleştirilen turizm faaliyetlerini kapsamakta olup (Charlier & Chaineux, 2009), beden ve ruh sağlığına yönelik destekleyici sağlık hizmetlerini içerisine alan bir sağlık turizmi türü olarak kabul edilmektedir.

Yaşlı Turizmi literatürde 3. yaş turizmi - ileri yaş turizmi şeklinde de kullanılmakta olup; orta yaş üstü kişilere ruhen ve bedenen iyilik sağlamak amacıyla; sağlıklı yaşlı bireyler için iyi yaşam uygulamalarını, hasta yaşlı bireyler içinse iyileştirici tedavi, rehabilitasyon ve bakım uygulamalarını hizmet yelpazesine almış olan sağlık turizmi türüdür (Şak, 2021).

Engelli Turizmi ise; engelli bireylerin seyahat etme, gezme, eğlenme ve tedavi görme ihtiyaçlarını aynı anda karşılamak adına gelişen bir sağlık turizmi türü olarak dikkat çekmektedir (Topuz, 2012).

Sağlık Turizminde Talep Unsurları

Sektörlerin gelişiminde sektörel arz kadar sektörel talebin de önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Her ne kadar Klasik ekonomi ekonomik döngü içerisinde arzın ağırlığını ve itici gücünü ön plana çıkaran yaklaşımlar sergiliyor olsa da, Keynesyen iktisadın talep ağırlıklı ekonomik söylemlerinin günümüz ekonomileri için son derece aydınlatıcı olduğu da unutulmamalıdır. Günümüz dünyasında bir mal ya da hizmete talep varsa, ancak o zaman o mal ya da hizmetin arz varlığı bir anlam ifade etmektedir.

Dünya ekonomilerinde yaşanan ekonomik gelişmeler, başta gelişmiş ekonomiler olmak üzere, insanların yaşam süre ve kalitelerinde önemli artışlara sebep olmuştur. Fakat insanlık bu süreyi daha da uzatmak, uzatamasa bile bu süreyi kaliteli geçirebilmek adına sağlık sektörünün sunduğu tüm imkânlardan yararlanmak arzusundadır. Sağlık turizmi de bu arayışlar sonucunda hayat bulmuş bir turizm türü olarak dikkat çeker.

Kendi ülkesinden başka bir ülkede sağlık hizmeti almak isteyen bireyleri bu arayışa yönlendiren çeşitli etkenler olduğu tahmin edilebilir. Jaapar ve arkadaşları (2017) bireyleri bu arayışa yönlendiren ana temaları şu şekilde sıralamaktadır: Düşük maliyet arayışları, zamanında hizmet alabilme, tıbbi bakım ve tatillerin birleştirilmesi, kültürel benzerlikler, sağlık turizmi ile ilgili düzenlemeler, özel tıbbi tedavi veya prosedür uygulamaları, tıbbi hizmetlerin kalitesi, alanla ilgili bilgilere kolay erişilebilirlik ve destekleyici hizmetler.

Anlaşılabacağı üzere sağlık hizmetlerinin yerleşik olunan ülke yerine, bir başka ülkeden temin edilmesinin arkasında çok çeşitli gerekçelerin yattığı doğrudur. Bu gerekçeleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- Bireylerin kendi ülkelerindeki sağlık sistemlerinin yoğunluğu neticesinde maruz kaldıkları uzun bekleme sürelerine katlanmak yerine, daha kısa sürede sonuca ulaşabilecekleri sağlık merkezleri arayışları,
- Sağlık hizmetlerinin ülke içerisindeki yüksek maliyetlerinden kaçınmak adına, kur avantajını da kullanarak daha uygun merkezlerde tedavi olma arzusu,
- Kendi ülkelerindeki sağlık hizmetlerinin düşük niteliği nedeniyle daha modern teknolojinin ve uzman sağlık ekibinin bulunduğu ülkelere yararlanma isteği,
- Modern tıp uygulamalarının yanı sıra daha az yan etkisi olduğu düşünülen alternatif tıp uygulamalarını deneme arzusu,
- Hastalıkla mücadele sürecinin yarattığı bedensel ve zihinsel deformasyonun etkilerini, hem tedaviyi destekleyerek hem de turizm faaliyetlerinden yararlanarak silme çabaları,
- Hem tedavi görmek, hem de bu süreçte farklı bir ülkenin turistik değerlerinden yararlanmak isteği.

Yukarıda kısaca özetlenen bu talep unsurlarının arkasında finansal bir gücün yatmakta olduğu akıllardan çıkmamalıdır. Aksi takdirde tüm bu talep unsurları birer istek olmaktan öteye gidemez. Sağlık turizminin kapsamında ne sadece turizm olgusu ne de sadece sağlık olgusu yer alır. Sağlık turizmine yönelen talep her iki seçeneği de tüm ayrıntısıyla değerlendirerek bu sürece katılmaktadır. Bu nedenle sağlık hizmetlerinin sunulduğu tesisler kadar, konaklama, yeme içme, ulaşım, rekreasyon tesislerinin de bu talep üzerindeki etkisi büyük olmaktadır.

Sağlık turizmini diğer turizm türlerinden farklılaştıran ve talebin oluşumunda zorluklar yaşatan en önemli unsurlardan bir tanesi sağlık sigorta sistemleri olmaktadır. Her ülkenin sağlık sigorta sistemindeki kapsam farklılıkları bu sektöre yönelik talebin karşılaştığı en büyük zorluk olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca sağlık turizmi kapsamında sunulan hizmetlerde uluslararası standartların bulunmaması da, bireylerin kendilerine en uygun sağlık merkezini seçme konusunda zorlanmalarına sebep olmaktadır. Sağlık turizminde hizmetin alınacağı destinasyonun seçimi yapıldıktan sonra karşılaşılan en önemli zorluk ise, hasta ile sağlık personeli arasındaki iletişim konusunda yaşanmaktadır. Bu iletişim eksikliğinin ise yabancı dil konusundaki gelişmelerle giderilmesi mümkündür.

VERİLERLE SAĞLIK TURİZMİ

Ülkeler arasında gelişen işbirlikleri, toplumların artan seyahat etme özgürlükleri, ulaşım imkânlarının gelişip kolaylaşması gibi faktörler, sağlık hizmetlerinin kaliteli ve göreceli olarak uygun olduğu ülkelere sağlanmasına olan yönelişi tetikleyerek sağlık turizminin turizm faaliyetleri içerisindeki yerini ve önemini hızla artırmaktadır.

Sağlık turizmi, insanoğlunun varoluşundan bu yana insanların yerleşik ortamlarından uzak bir bölgede terapi görmesi, rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanması, zinde kalmaları amacıyla gidilen ülkenin doğal kaynak ve benzeri olanaklarından yararlanmalarına hizmet eden bir turizm türü olmuştur (Kara, 2020). Bu nedenle sağlık turizmi ne sadece bir turizm türüdür, ne de sadece bir sağlık faaliyetidir. Sağlık ve turizm değerlerini harmanlayan ve talep eden kitleye en etkin şekilde sunmayı hedefleyen bir turistik faaliyet türüdür. Ayrıca bu turizm türü; günümüzde turizm ve sağlık sektörlerinin buluştuğu ve ülkelere gelir getiren, toplum adına yeni istihdam alanları yaratan bir ihracat kalemi olarak da dikkat çeken bir ekonomik faaliyet türüdür.

Dünya üzerinde bireylerin sağlık arayışlarının büyüklüğünü ve bu hareketliliğin ülke ekonomileri üzerindeki parasal gücünü gözlemlemek adına; sağlık turizmine ait gelir ve gider

dağılımlarına bir göz atmak gerekir. Sağlık turizmi gelir ve giderleri aynı zamanda sağlık turizmi ihracat ve ithalatı olarak da değerlendirilebilir. Tablo 1 dünya sağlık turizm gelirleri sıralamasındaki, Tablo 2 dünya sağlık turizm giderleri sıralamasındaki ilk 10 ülkeyi tanımlamak amacıyla düzenlenmiştir. Bu tablolar 2019 ve 2020 yılı için ortaya çıkan sıralamaları göstermektedir. Sağlık turizmine ait en son veriler 2020 yılına aittir. Fakat 2020 yılı tüm dünyada etkisini gösteren Covid-19 pandemisi nedeniyle ülkeler arası turizm hareketliliğinin kısıtlandığı bir yıl olduğu için, 2019 yılı için de ülke sıralamalarına tablolarda yer verilmiştir.

Tablo 1. Dünya Sağlık Turizmi Gelir Sıralaması (İlk 10 Ülke)

2019			2020		
Sıra No	Ülke	Gelir (000\$)	Sıra No	Ülke	Gelir (000\$)
1	ABD	1.174.000	1	Tayland	475.276
2	Türkiye	1.013.000	2	Türkiye	347.000
3	Tayland	761.824	3	ABD	271.000
4	Ürdün	621.127	4	Hindistan	160.265
5	Macaristan	523.215	5	Malezya	82.305
6	Kosta Rika	465.500	6	Filipinler	61.102
7	Malezya	389.954	7	Etiyopya	43.563
8	Çek Cumhuriyeti	277.495	8	Afganistan	43.142
9	İsrail	277.000	9	Brezilya	39.822
10	Hırvatistan	272.412	10	Ermenistan	36.423

Kaynak: www.trademap.org (erişim 31.03.2022)

2019 ve 2020 yılında dünya sağlık turizmi faaliyetlerinden en çok gelir elde eden 3 ülkenin sıralamasında değişim olduğu gözlenmekle birlikte, bu sıralamada yer alan ülkeler değişmemiş, hatta 2. sırada yer alan Türkiye aynı konumunu korumaya devam etmiştir. 2019 yılında sektörel çerçevede en çok gelir elde eden ABD'nin ise 2020 yılında 1. sırayı Tayland'a kaptırdığı görülmektedir. Ayrıca incelenen 2 yıl bazında azalan sağlık turizmi gelirleri de dikkat çekmektedir. Bu azalışları ilk 3 ülke genelinde incelediğimizde ise; 2020 yılında ABD'nin %77, Türkiye'nin %66, Tayland'ın %38 oranında gelir kaybı yaşadığı söylenebilir.

2019 ve 2020 yıllarında sağlık turizmi geliri açısından ilk 10 ülke sıralamasına giren ilk 3 ülke hariç, diğer 7 ülkeden 1 tanesi hariç, 6 tanesinin değişmiş olduğu da gözlenmektedir. Her iki yılda da sıralamaya giren ülke ise Malezya olmuştur.

Tablo 2. Dünya Sağlık Turizmi Gider Sıralaması (İlk 10 Ülke)

2019			2020		
Sıra No	Ülke	Gelir (000\$)	Sıra No	Ülke	Gelir (000\$)
1	Nijerya	2.555.510	1	Nijerya	1.003.128
2	Almanya	798.185	2	ABD	235.000
3	ABD	716.000	3	Filipinler	74.014
4	Hollanda	695.977	4	Panama	62.664
5	Umman	571.132	5	Moğolistan	44.279
6	Kanada	510.000	6	Brezilya	37.168
7	Avusturya	460.104	7	Tayland	35.426
8	Panama	202.281	8	Ermenistan	29.047
9	İngiltere	185.080	9	Maldivler	26.154
10	Ermenistan	159.895	10	Irak	23.400

Kaynak: www.trademap.org (erişim 31.03.2022)

2019 ve 2020 yılında dünya sağlık turizmi faaliyetleri kapsamında en çok ödemede bulunan ülke sıralamalarının da büyük ölçüde değişim gösterdiği söylenebilir. Sağlık turizmine en çok harcama yapan Nijerya'nın hem 2019, hem de 2020 yılında bu konudaki liderliğini bırakmadığı görülmekle beraber; harcama miktarındaki %61'lik azalış dikkat çekmektedir. 2019 yılında en çok sağlık turizmi harcamasında bulunan 2. ülke konumundaki Almanya'nın ise; 2020 yılında ilk 10 ülke arasında yer almadığı gözlenmektedir. 2019 yılı sağlık turizmi

harcamalarında 3. sırada yer alan ABD'nin ise, 2020 yılında 2. sıraya yerleştiği görüldüğü de; ABD'nin sektörel harcamalarının %68 oranında azaldığı anlaşılmaktadır.

2019 yılı sıralamasında yer alan ülkelerin kişi başına düşen gelir düzeylerinin dünya kişi başına düşen gelir düzeyi ortalamasının (yaklaşık 10.000\$) çok üzerinde olduğu, bu sıralamada sadece Nijerya ve Ermenistan'ın bu tespitin dışında kaldığı gözlenmektedir. 2020 yılındaki sıralamaya bakıldığında ise sadece Panama ve ABD'nin kişi başına düşen milli gelirlerinin dünya ortalamasının üzerinde olduğu, geri kalan 8 ülkenin ise 10.000\$'ın altında kişi başına düşen gelirlerinin bulunduğu görülmektedir. Kısaca sağlık turizminden yararlanan ülkelerin profilleri büyük ölçüde değişim göstermiştir. Bu değişimin büyük oranda gelir düzeyi düşük ülkelerdeki sağlık sektörü imkanlarının pandemi sürecindeki yetersizliğinden ve bu ülkelerdeki gelir düzeyi yüksek kesimin sağlıklarını korumak adına gerçekleştirdikleri harcamalardan kaynaklandığı düşünülebilir.

Türkiye'nin sağlık turizmindeki görünümüne bakabilmek için düzenlenen Tablo 3, 2005 - 2020 yıl aralığına ait bu alt sektördeki gelir ve gider değerlerine yer vermektedir.

Tablo 3. Türkiye'nin Sağlık Turizmi Gelir ve Giderleri

Yıllar	Gelir (000\$)	Gider (000\$)	Gelir/Gider (Kat)	Yıllar	Gelir (000\$)	Gider (000\$)	Gelir/Gider (Kat)
2005	427.000	158.000	2,7	2013	746.000	12.000	62,2
2006	255.000	35.000	7,2	2014	1.104.000	20.000	55,2
2007	278.000	15.000	18,5	2015	904.000	24.000	37,6
2008	340.000	12.000	28,3	2016	637.000	20.000	31,9
2009	327.000	29.000	11,3	2017	763.000	21.000	36,3
2010	289.000	27.000	10,7	2018	856.000	20.000	42,8
2011	340.000	9.000	37,8	2019	1.013.000	16.000	63,3
2012	513.000	34.000	15,1	2020	347.000	3.000	115,7

Kaynak: www.trademap.org (erişim 31.03.2022)

Tablo 3 Türkiye'nin sağlık turizmi alanındaki performansının yüksekliğini ortaya koymaktadır. İncelenen 16 yıllık süreçte Türkiye için sağlık turizmi her zaman gelir getiren bir alt sektör olmaya devam etmiştir. Sektörden elde edilen gelirler, sektörde gerçekleştirilen giderlerden her zaman çok daha fazla olmuş; bu fazlalıkların en az gerçekleştiği yıl 2005 olurken (2,7 kat), en çok ortaya çıktığı yıl ise şaşırtıcı bir şekilde pandemi dönemi olan 2020 yılında (115,7 kat) kendisini göstermiştir. Pandemi döneminde tüm dünya ülkelerinde yaşanan sektörel küçülme Türkiye için de gerçekleşmekle birlikte, bu pozitif katkı sağlık turizminin ülke ekonomisi için taşıdığı önemi oldukça güçlü bir şekilde yansıtmaktadır.

Tablo 3 sağlık turizminin Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemini sayısal verilerle ortaya koymanın yanı sıra; bir anlamda bu sektörün rekabet gücünün büyüklüğünü de göstermemektedir. Sektörün rekabet avantajı çalışmamız çerçevesinde ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

SAĞLIK TURİZMİ İLE İLGİLİ LİTERATÜR

Turizm sektörü ekonomik çerçevede hizmet sektörü içerisinde değerlendirilen bir hizmet alt sektörü olup; hizmete dair verilere ulaşımın reel sektöre kıyasla son derece zor ve 20.yy. sonlarına kadar bu ana sektörün öneminin tam olarak farkına varılamamış olması, günümüzdeki alan çalışmalarını yetersiz; ama bu çalışmalarını bir o kadar önemli kılmaktadır.

Çalışma çerçevesinde gerçekleştirilen literatür taramalarında, doğrudan ülkelerin sağlık turizmi rekabet gücünü ölçmeye yönelik yapılmış bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte, yapmış olduğumuz çalışmaya taban oluşturabilecek bazı çalışmalar olduğu da gözlenmiştir.

Literatür taraması çerçevesinde ulaşılan bazı çalışmalar ve bu çalışmaların bulgularına Tablo 4’de kısaca yer verilmektedir.

Tablo 4. Sağlık Turizmi İle İlgili Çalışmalar

Yazar/Yazarlar	Çalışma Bulguları
Ceti & Unluonen (2020)	Türkiye baz alınarak gerçekleştirilen çalışma sonucunda sağlık amaçlı gelen turist sayısının ve turistlerin sağlık harcamalarının toplam turizm geliri içindeki payının yıllar içinde arttığı ve Türkiye’ye sağlık hizmeti için gelen turistlerin ortalama harcamalarının tüm turistlerin ortalama harcamalarından çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir.
Kuşat (2019)	Dünya turizm lideri 5 ülke ve Türkiye’nin turizm sektöründeki karşılaştırmalı üstünlüklerini ortaya koymak ve Türkiye’nin bu 5 ülke karşısındaki karşılaştırmalı ihracat performansını belirlemek amacıyla yapılan çalışmada RCA (Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler) ve CEP (Karşılaştırmalı İhracat Performansı) endekslerinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda Türkiye’nin turizm sektöründeki rekabet avantajı yüksek fakat Tayland karşısındaki ihracat performansının düşük olduğu tespit edilmiştir.
Özcan (2019)	Çalışmada sağlık turizmi talebinin doğuşunda turistler için çekicilik ortaya koyan göstergelerin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak sunulan hizmete dair özel göstergelerin tüm turistler için değerlendirilmesinin zor olduğu, zaten bu tür göstergeler konusunda Dünya Sağlık Örgütü verilerinin de yetersiz kaldığı ve gidilecek yer konusunda maliyetlerin evrensel belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır.
Amouzagar vd. (2016)	Çalışma sonuçları sağlık turizminin tek faydasının ülke ekonomilerinin döviz girişini artırmak olmadığını, ülkeler arasında barış ve dostluğun güçlenmesine de katkı sağlayacağını; en büyük zorluğun ise bilişim teknolojilerinin yetersizliği kaynaklı yaşandığını göstermektedir. Ayrıca sağlık hizmetlerindeki uluslararası standartların bulunmaması, bulunsa da dikkate alınmaması da sağlık merkezlerinin seçiminde ve seçimi sonrasında yasal bir boşluk oluşturmaktadır.
Beladi vd. (2015)	Çalışma sağlık turizmindeki gelişmelerin gelişmekte olan ülkelerin turizm gelirlerinde bir artış yaratırken, sağlık sektöründeki ücretleri yükselterek kalifiye sağlık çalışanlarının yurt dışına göçünü engelleyeceği, fakat bu turizmin yaygınlaşması ile yurtiçi sağlık hizmetleri sektörünü daraltarak ekonomideki işgücü verimliliğinin düşmesine neden olacağı ana temasından yola çıkmaktadır. Sonuç olarak sağlık turizmi sayesinde, göç tutma ve turizm ihracatından elde edilen faydalar, gelirdeki kayıplardan ve üretkenlik düşüşlerinden daha ağır basarsa, iç refahı artırabileceği bulgulanmıştır.
Könyves (2014)	Sağlık sektöründeki yenilikçi uygulamaların piyasada tutunması üzerine gerçekleştirilen çalışmada; sosyal statüsü yüksek ve kronik hastalıklardan muzdarip olan kişilerin bu tür uygulamalara yönelik taleplerinin daha fazla olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır.
Barattieri (2014)	ABD, Japonya, Çin ve Almanya’nın hizmet sektörlerindeki karşılaştırmalı üstünlüklerinin RCA endeksi çerçevesinde değerlendirildiği çalışmada; ABD için hizmet sektöründeki rekabet üstünlüğünün zamanla arttığı; Çin, Almanya ve Japonya’da ise hizmet sektörü rekabet gücünün düşük olduğu tespit edilmiştir. Hatta Çin’in hizmet sektörü rekabet gücü yıllar itibariyle azalış göstermektedir.
Korkmaz vd. (2014)	Türkiye üzerine gerçekleştirilen araştırma bulguları sağlık turizminde özel hastanelerin daha çok tercih edildiğini, Almanya, Bulgaristan ve Irak’ın en çok sağlık turisti gönderen ülkeler arasında yer aldığını, diğer branşlar ile göz ve onkoloji alanlarında daha fazla hizmet alındığını ve sağlık turizmi gelirinin bu sayıdan etkilendiğini göstermiştir. Ayrıca sağlık turizminde sağlık harcamalarının oranı %2,3 olarak hesaplanmış ve sağlık turizmi gelirinin toplam sağlık gelirini önemli ölçüde artırdığı tespit edilmiştir.
Gür Omay & Cengiz (2013)	Türkiye’nin sağlık turizmindeki SWOT analizinin gerçekleştirildiği çalışmada, Türkiye’nin küresel sağlık turizmi piyasasında rekabet avantajı yakalaması muhtemel bir potansiyele sahip olduğu sonucuna varılmıştır.
Seyoum (2007)	Gelişmekte olan ülkelere hizmet sektörünün bazı alt sektörlerinin (turizm, taşımacılık, finans) farklı RCA endeksleri çerçevesinde rekabet gücü ölçümlerinin gerçekleştirildiği bir çalışmadır. Çalışma sonuçları açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerin yıllar itibariyle çok fazla değişiklik göstermediğini ortaya koymaktadır.

ÇALIŞMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE BULGULARI

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, Türkiye’nin sağlık turizmi çerçevesinde elde etmekte olduğu sektörel rekabet gücünü ölçmek ve yıllar itibariyle turizm sektörünün bu alt sektöründeki gelişmeleri rekabet gücü çerçevesinde değerlendirmektir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada Balassa (1965) tarafından geliştirilmiş ve “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler” ismiyle bilinen RCA endeksi kullanılarak rekabet gücü ölçümleri gerçekleştirilmiştir. Bu endeks hesaplama yöntemi ülkelerin uzmanlaşma alanlarının ve

üstünlük seviyelerinin belirlenmesinde kullanılan geleneksel bir yöntem olup (De Benedictis & Tamberi, 2002), zaman içerisinde bu endeks hesaplama tekniği üzerinde bazı düzenlemeler yapılarak kullanıldığı görülmektedir.

Balassa'ya ait RCA endeksi; ülke ve sektör bazlı rekabet gücü ölçümlerinde kullanılan ve zamanla şartlardaki değişmelerle geliştirilen gelmiş geçmiş en ünlü endeks hesaplama tekniği olarak bilinir (Bilas & Bošnjak; 2015). Balassa'nın (1965) bu endeksi Liesner'in (1958) çalışmasında kullandığı endeksten yararlanarak geliştirmiş olduğu bilinmektedir. Bu endeks zamanla pek çok araştırmacı tarafından kullanılmış ve zaman zaman modernize edilerek yeni endeks hesaplama tekniklerinin gelişimine aracılık etmiştir.

Çalışmamızda Balassa'nın (1965) orijinal endeksinden yararlanılarak geliştirilmiş 2 farklı endeks kullanılmaktadır. Balassa'nın orijinal endeksi RCA0 olarak çalışmamızda yer almakta olup; bu endeksten yararlanılarak geliştirilen endeksler RCA1 ve RCA2 şeklinde aşağıda verilmektedir⁴:

$$RCA0 = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{wj} / X_{wt})$$

$$RCA1 = (X_{ij} / X_{is}) / (X_{wj} / X_{ws})$$

$$RCA2 = (X_{ij} / X_{is}) / (M_{ij} / M_{is})$$

Formüllerde yer alan kodlanmış değişkenlerin neyi ifade ettiği ise şu şekilde açıklanabilir:

X_{ij} = i ülkesinin j mal grubundaki (sağlık turizmi) ihracatı

X_{it} = i ülkesinin toplam ihracatı

X_{wj} = Dünya toplam j mal grubu (sağlık turizmi) ihracatı

X_{wt} = Dünya toplam ihracatı

X_{is} = i ülkesinin hizmet sektörü ihracatı

X_{ws} = Dünya hizmet sektörü ihracatı

M_{ij} = i ülkesinin j mal grubundaki (sağlık turizmi) ithalatı

M_{is} = i ülkesinin hizmet sektörü ithalatı

RCA1 hesaplamaları ile elde edilen endeks değeri ile Türk sağlık turizmi sektörünün dünya sağlık turizmi sektörü karşısındaki rekabet gücü ortaya koyulurken; RCA2 hesaplamasıyla Türk sağlık turizm sektörünün Türk hizmet sektörü çerçevesindeki sektörel rekabet gücüne ulaşılmıştır.

Hesaplamalar sonrasında elde edilen sonuçların 1'den büyük çıkması ülkenin incelenen sektördeki rekabet gücünün yüksekliğini, 1'den küçük çıkması incelenen sektördeki rekabet gücünün düşüklüğünü, 1'e eşit çıkması ise incelenen sektördeki rekabet gücünün dünya uzmanlaşma düzeyiyle aynı olduğunu gösterir (Coxhead, 2007).

Çalışmada endeks hesaplamaları sırasında kullanılan verilere Uluslararası Ticaret Merkezi - International Trade Centre (ITC) tarafından düzenli olarak paylaşılan veri setlerinden (trademap.org) ulaşım sağlanmıştır. Bu veri setleri ITC tarafından Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası organizasyonların veri bankalarından elde edilen verilerin sentezlenmesi ile elde edilmektedir.

⁴ Çalışmada RCA1 ve RCA2'ye ait hesaplamalar yapılmaktadır.

Çalışmanın Bulguları

Balassa'nın (1965) Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükleri hesaplamada kullandığı orijinal endeks formülü olan RCA0; hem ülke ve dünya toplam ihracatını, hem de rekabet avantajı hesaplanacak sektörün ülke ve dünya ihracatını hesaplamalara dahil etmektedir. Bu orijinal formül mal ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlüklerin hesaplanması amacıyla geliştirilmiş bir formül olduğu için, biz bu formülde toplam mal ticareti ihracat değerleri yerine, toplam hizmet ticareti ihracat değerlerinin kullanıldığı ve RCA1 şeklinde ifade edilen formülün kullanılması daha uygun bulunmuştur.

Bu çerçevede RCA1 hesaplamaları ile elde edilen endeks değeri, Türk sağlık turizmi sektörünün dünya sağlık turizmi sektörü karşısındaki rekabet gücünü göstermektedir. Hesaplama sonuçları Tablo 5'de verilmektedir.

Tablo 5. RCA1'e Göre Türkiye'nin Sağlık Turizmi Rekabet Gücü

Yıllar	RCA1	Yıllar	RCA1
2005	19,18	2013	11,00
2006	15,67	2014	12,09
2007	15,62	2015	11,73
2008	16,07	2016	10,29
2009	12,52	2017	8,90
2010	7,60	2018	11,35
2011	6,89	2019	12,06
2012	9,82	2020	28,97

2005-2020 yıl aralığı için hesaplanan RCA1 endeks değerlerinin, her bir yıl için 1 değerinin üzerinde gerçekleştiği gözlenmektedir. Hesaplama sonuçlarının 1 katsayısının üzerinde ortaya çıkması, Türkiye'nin dünya sağlık turizm sektöründeki ağırlıklı rekabet avantajının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Hatta hesaplanan katsayılarının 1 değerinin çok üzerinde olması da bu avantajın büyüklüğünün bir göstergesi olmaktadır. Ayrıca RCA1 hesaplama sonuçları, Tablo 1 ve Tablo 2'de vermiş olduğumuz dünya sıralamalarıyla da doğru orantılı bir ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Tablo 5'deki hesaplamalar Türkiye'nin dünya karşısındaki rekabetinin yıllar itibariyle farklılıklar gösterdiğini; bazı yıllar bu avantajın azaldığını (2011, 2010, 2017), bazı yıllar bu avantajın arttığını (2020, 2005, 2008), bazı yıllarda ise birbirine daha yakın düzeylerde seyrettiğini ortaya koymaktadır. Bu değerler içerisinde en çok dikkat çeken ise; 2020 yılı RCA1 sonucunun (28,97), hesaplama gerçekleştirilen yıllar içerisinde en yüksek değeri gösteriyor olmasıdır. Bu bulgu oldukça düşündürücüdür. Çünkü 2020 yılı verileri Pandemi dönemine ait verilerdir. Pandemi döneminde en büyük darbeyi alan turizm sektörünün bir alt sektöründe bu kadar yüksek rekabet avantajına sahip olunması, sektörün küresel kriz dönemlerinde bile ülke ekonomisine katkı sağlamaya devam etme yetisine sahip bir sektör olduğunu anlatmaktadır. Bu sonuçlar Pandemi sürecinin ülke ekonomisine olumlu katkısı olarak değerlendirilebilir. Türk sağlık sisteminin göreceli olarak güçlü yapısının da elde edilen sonuçlar üzerinde pozitif bir katkı sağladığı düşünülebilir.

RCA2 endeks hesaplamasıyla Türk sağlık turizm sektörünün Türk hizmet sektörü çerçevesindeki sektörel rekabet gücüne ulaşılması amaçlanmaktadır. Bu endeks hesaplamasında sadece ihracat verileri değil, dış ticaretin diğer boyutu olan ithalat verilerinin

de kullanıldığı bir hesaplama tekniği kullanılmıştır. Hesaplama sonuçları Tablo 6’da verilmektedir.

Tablo 6. RCA2’ye Göre Türkiye’nin Sağlık Turizmi Rekabet Gücü

Yıllar	RCA2	Yıllar	RCA2
2005	1,16	2013	26,93
2006	3,40	2014	24,71
2007	9,83	2015	17,31
2008	13,90	2016	17,74
2009	5,38	2017	18,44
2010	5,79	2018	20,77
2011	19,20	2019	27,94
2012	7,28	2020	85,31

2005-2020 yıl aralığı için hesaplanan RCA2 endeks değerlerinin de, aynı RCA1 endeks sonuçlarında da olduğu gibi, incelenen her bir yıl için 1 değerinin üzerinde gerçekleştiği gözlenmektedir. Endeks sonuçlarının 1 değerinin üzerinde ortaya çıkması, Türkiye’nin sağlık turizm sektöründe yakaladığı rekabet avantajını kanıtlar niteliktedir. Hatta endeks değerlerindeki yükseklik, bahsi geçen sektörün rekabet gücü üstünlüğünün büyüklüğünü de anlatır düzeydedir. Ayrıca RCA2 sonuçları Tablo 3’de vermiş olduğumuz Türkiye sağlık turizm dış ticaret verileriyle de doğru orantılı bir sonuç ortaya koymaktadır.

Tablo 6’daki hesaplamalar Türkiye’nin sağlık turizmindeki sektörel rekabet gücünün, ülke iç makroekonomik dengeleri açısından yıllar itibariyle farklılıklar gösterdiğini; bazı yıllar bu avantajın azaldığını (2005), bazı yıllar bu avantajın çok fazla arttığını (2020) göstermekle birlikte; bu alt sektörün Türkiye açısından hep rekabet avantajı yarattığını ortaya koymaktadır.

RCA2 hesaplama sonuçları içerisinde, RCA1’de de olduğu gibi, en çok dikkat çeken değer ve yıl bileşeni 85,31 RCA2 değeri ile 2020 yılı olmaktadır. Genel olarak ülke turizm faaliyetleri üzerinde olumsuz etkiler yaratan pandemi dönemi; her ne kadar Türkiye’nin sağlık turizm gelirleri üzerinde bir daralmaya sebep olsa da; ülkenin sektörel rekabet avantajını olumlu yönde etkilemiştir.

Gerek RCA1, gerekse RCA2 sonuçları Türkiye’nin sağlık turizmi rekabet avantajının ne kadar büyük olduğunu ortaya koyarken, sağlık içerikli turistik faaliyetlerin dünyada yaşanan olumsuz gelişmelerden en az etkilenen sektör alt gruplarından bir tanesi olduğunu da kanıtlamaktadır. Sonuç itibariyle dünya mal ticareti ve çoğu hizmet ticareti küresel krizlerden çok büyük darbe alabilirken, sağlık içerikli mal ve hizmet sektörlerinde bu darbelerin şiddeti çok daha az olmakta hatta bu krizleri avantaja çevirebilmektedir. Türkiye gibi sağlık turizminde lider konumunda olan ülkeler ise bu tür olumsuzluklardan etkilenmekle birlikte, bu etkinin diğer sektör ve ülkelere kıyasla düşük kaldığı ortadadır.

SONUÇ

Turizm, kendine has özellikleri nedeniyle gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun tüm dünya ekonomileri için doğal kaynaklarını kullanma olanağı sağlayan ekonomik bir faaliyet türüdür. Hatta dünya genelinde gerçekleştirilen çalışma bulguları turizm endüstrisinin; petrol ve otomobil endüstrilerinden sonra dünyanın üçüncü en büyük endüstrisi olduğunu göstermektedir (Jafari vd., 2016). Dünya genelinde ülkelerin yükselen hayat standartları ve

bireylerin sağlıklı ve uzun bir hayat sürmek için gerçekleştirdikleri arayışlar; turizm endüstrisi içerisinde sağlık turizmine olan yönelişte önemli bir rol üstlenmektedir.

Teknolojik gelişmenin bu kadar yoğun yaşandığı bir yüzyılda, Covid-19 pandemisi olarak Dünya Sağlık Örgütü'nce tanımlaması yapılan bir süreçle yüzleşmek zorunda kalan ülke ekonomileri, en büyük kayıplarını turizm sektöründe vermişlerdir. Ülkeler arasındaki insan hareketliliğinin büyük ölçüde engellenmesine sebep olan uygulamalar bu sektörü derinden yaralamıştır. Bu gelişmelerden bir turizm ülkesi olan Türkiye de nasibini almış ve 2019 yılında 51,7 milyon turisti ağırlayan ülke, 2020 yılını 15 milyon turist ile kapatmak zorunda kalmıştır (TİM, 2021). Bu rakamlar turist sayısındaki %71'lik bir azalışı tanımlamaktadır.

Son yüzyılda dünya turizminde artan rekabet; sektörün büyüme dinamiklerinin çeşitlendirilmesi, kitle turizminden katma değeri yüksek olan alternatif turizm türlerine geçilerek bu çeşitliliğin sağlanmasını teşvik etmektedir. Covid-19 pandemisi de ülke ekonomilerine küresel sağlık olgusunun ne kadar önemli olduğu gerçeğini bizzat tecrübe ederek öğrenme olanağını sunmuştur. Bu anlamda sağlık turizmi, turizm sektörünün gelecek vaat eden en önemli alternatif turizm türlerinden birisi olma potansiyeline sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Ülkeler arasındaki işbirliklerinin gelişmesi, seyahat çerçevesinde hız kazanan liberal uygulamalar, ulaşım olanaklarının gelişimiyle ivmelenen kaliteli ve farklı sağlık olanaklarından yararlanma arzusu, daha bilinçli hale gelen tüketici profili gibi unsurlar da sağlık turizminin tetikleyicisi olmaktadır.

Turizm sektörünü kalkınma ve büyüme çabalarının en önemli araçlarından biri olarak gören ülkelerin, küresel sağlık turizmi pastasından daha büyük bir pay elde etmek adına bazı çabalara girişmeleri muhtemeldir. Türkiye'de de son yıllarda bu tür çabaların hız kazandığı gözlenmekte olup, gerçekleştirilen bir takım reformlarla sağlık sisteminde kalite ve verimlilik artışlarının yaratılmaya çalışıldığı, modern hastane, yetişmiş işgücü, uzman doktorlar, teknolojik altyapı ve tecrübe birikimi sayesinde Avrupa ve Batı standartlarında hizmet sunulduğu gözlenmektedir (TİM, 2021). Ülkenin sahip olduğu coğrafi konumu, doğal güzellikleri ve sıcak su kaynakları da Türkiye'nin uluslararası arenada çekiciliğini artırmaktadır.

Türkiye'nin sağlık turizmindeki rekabet gücünü ortaya koymak adına gerçekleştirilen çalışma sonucunda elde ettiğimiz bulgular da; Türkiye'nin bu alt sektördeki rekabet avantajının ne kadar büyük olduğunu ortaya koymakta ve sektörün sayısal verilerinin gerçekliğini daha doğru bir şekilde anlama imkânı sunmaktadır. Fakat hatırlatılması ve asla unutulmaması gereken bir konu vardır ki sağlık turizmi; sadece ülke ekonomisine sağladığı ve sağlayacağı ekonomik katkı ile değil, sosyal boyutuyla ve tüm artı ve eksileriyle değerlendirilmesi gereken bir turizm türüdür. Bu nedenle sektörün multidisipliner bir çerçevede değerlendirilmesi sonucunda sektörden sağlanacak pozitif çıktılardan artmasında katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Amouzagar, S., Mojaradi, Z. Izanloo, A. Beikzadeh, S. & Milani. M. (2016). Qualitative examination of health tourism and its challenges, *Int J Travel Med Glob Health*. 4(3):88-91.

Balassa, B. (1965). Trade liberalization and 'revealed', comparative advantage. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33(2): 99-123.

Barattieri, A. (2014). Comparative advantage, service trade and global imbalances. *Journal of International Economics*, 92:1-13.

- Beladi, H., Chao, C. C., Shan, M. & Hollas, D. (2015). Medical tourism and health worker migration in developing countries. *Economic Modelling*, 46: 391–396.
- Bilas, V. & Bošnjak, M. (2015). *Revealed comparative advantage and merchandise exports: The case of merchandise trade between Croatia and the rest of the European Union member countries*. Ekon. Misao Praksa Dbk. God XXIV, Br. 1: 29-47.
- Ceti, B. & Unluonen, K. (2020). Economic evaluation of health tourism in Turkey. *Journal of Tourismology*, 6(1): 99-109.
- Charlier, R.H. & Chaineux, M.C.P. (2009). The healing sea: A sustainable coastal ocean resource: Thalassotherapy. *Journal of Coastal Research*, 25(4):838–856.
- Cohen, E. (2008). Medical Tourism in Thailand, *AU-GSB e-Journal*, 1(1):24-37.
- De Benedictis, L. & Tamberi, M. (2002). *A Note on the Balassa Index of Revealed Comparative Advantage*. *Universita' Politecnica delle Marche (I)*, Dipartimento di Scienze Economiche e Sociali, Working Papers 158.
- Demir, D. (2013). Türkiye'de Medikal Turizmi Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Çalışma, (*Yüksek Lisans Tezi*). Toros Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ekonomisi Anabilim Dalı, Mersin.
- Ertuğrul, A. (2009). Hamam yapıları ve literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7(13): 241-266.
- Gür Omay, E.G. & Cengiz, E. (2013). Health tourism in Turkey: Opportunities and threats. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 4(10): 424-431.
- Jaapar, M., Musa, G., Moghavvemi, S., & Saub, R. (2017). Dental tourism: Examining tourist profiles, motivation and satisfaction. *Tourism Management*, 61: 538-552.
- Jafari, M., Bahadori, M. & Ravangard, R. (2016). Health tourism: Opportunities, constraints, obstacles and solutions. *International Journal of Travel Medicine and Global Health*. 4(1): 37-38.
- Kara, T. (2020). Health tourism and concept complexity of health tourism in Turkey. *Int Journal of Health Manag. and Tourism*. 5(3): 264-290.
- Korkmaz, M., Aytaç, A., Yücel, A.S., Kılıç, B., Toker, F. & Gümüş, S. (2014). Health tourism in Turkey and Practical example of its economic dimensions. *Iib International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 15(5): 229-246.
- Kozak, M.A., Evren, S., & Çakır, O. (2013). Tarihsel süreç içinde turizm paradigması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1): 7-22.
- Könyves, E. (2014). Innovation in Health Tourism – Creation of spahealthy application. *Apstract*. 8(4): 13–16.
- Kuşat, N. (2019). Türkiye turizm sektörünün dünya sektör liderleri karşısındaki rekabet gücü. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 20(1): 141-165.
- Liesner, H.H. (1958). The European common market and British industry. *Economic Journal*, 68: 302–316.
- Özcan, Y. (2019). Role of health indicators in making choices for health tourism. *Int Journal of Health Manag. and Tourism*. 4(1), 61-72.

Seyoum, B. (2007). Revealed comparative advantage and competitiveness in services: A study with special emphasis on developing countries. *Journal of Economic Studies*, 34(5): 376 – 388.

Smith, K. (2008). *Medical tourism: For richer or poorer, Paper presented at Ownership & Appropriation, a joint conference of the ASA, the ASAANZ and the AAS, 8th - 12th December 2008, University of Auckland, New Zealand.*

Şak, N. (2021). Sağlık turizmi ve ekonomik büyümede asimetrik etkiler: Türkiye uygulaması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(3): 781-799.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Turizm İstatistikleri Genel Değerlendirme (2020). <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-232959/arastirma-ve-raporlar.html>, (Erişim Tarihi 24.03.2022)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Türkiye'de Sağlık Turizmine Yönelik Yapılan Çalışmaları ve Etkinlikler (2022). <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11479/turkiye39de-saglik-turizmine-yonelik-yapilan-calismalar.html>, (Erişim Tarihi 09.05.2022)

TİM (2021). *Türkiye İhracatçılar Meclisi İhracat 2021 Raporu Yeni Vizyon, Yeni Yol Haritası*. <https://tim.org.tr>, (Erişim Tarihi 01.04.2022)

Tontuş, Ö.H., (2019). *Sağlık Turizmi Nedir, Sağlık Turizmi Koordinasyon Kurulu (SATURK) Yayınları*, Ankara. https://www.researchgate.net/publication/333816088_Saglik_Turizmi_Nedir

Topuz, N. (2012). *Türkiye Sağlık (Medikal) Turizmi Stratejisi 2023*. (Uzmanlık Tezi), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü.

World Health Organization (WHO). (2020). <https://www.who.int/about/governance/constitution#:~:text=Health%20is%20a%20state%20of,absence%20of%20disease%20or%20infirmity.&text=Unequal%20development%20in%20different%20countries,disease%2C%20is%20a%20common%20danger> (Erişim Tarihi 03.01.2021)

www.trademap.org (Erişim Tarihi 31.03.2022)

Zengingönül, O., Emeç, H., İyilikçi, D.E. & Bingöl, P. (2012). *Sağlık turizmi: İstanbul'a yönelik bir değerlendirme*. Ekonomistler Platformu Derneği, İstanbul http://www.ekonomistler.org.tr/wp-content/uploads/2012/04/saglik_turizmi_rapor.pdf (Erişim Tarihi 30.03.2022).